

ОИЛАВИЙ (МАИШИЙ) ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ШАКЛЛАРИ ВА ТАСНИФИ: ИЛМИЙ-ТАҲЛИЛИЙ ЁНДАШУВ ВА ТАРИХИЙ ТАЖРИБА

Атаназаров Хуршид Наджимович

Сурхондарё вилояти ИИБ бошлиғи ўринбосари, ИИБ ҳузуридаги

тергов бошқармаси бошлиғи, подполковник

<https://orcid.org/0009-0004-1547-002X>

UDK 94 (575.1)

Аннотация. Мақолада оилавий (маиший) зўравонликнинг долзарб муаммо сифатидаги ўрни, унинг шакллари ва таснифини илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Шунингдек, зўравонлик шакллари аналдаги қўлланиш усуллари, уларнинг аёллар ва болаларга таъсири, шунингдек, мураккаб зўравонликнинг хусусиятлари очиқ берилган. Илмий манбалар ва тадқиқотларга таяниб, зўравонлик шакллари таснифи “шакл” ва “тур” тушунчалари асосида мукамаллаштирилган.

Калит сўзлар. Оилавий (маиший) зўравонлик, жисмоний зўравонлик, руҳий зўравонлик, жинсий зўравонлик, иқтисодий зўравонлик, мураккаб зўравонлик, тасниф, шакл, ҳукукий ислохотлар

Аннотация. В статье рассматривается семейное (бытовое) насилие как актуальная социальная проблема и проводится научно-теоретический анализ его форм и классификации. Раскрываются практические проявления различных форм насилия, их воздействие на женщин и детей, а также особенности комплексного (системного) насилия. На основе научных источников и эмпирических исследований усовершенствована классификация форм насилия с учётом понятий “форма” и “вид”.

Ключевые слова: семейное (бытовое) насилие, физическое насилие, психологическое насилие, сексуальное насилие, экономическое насилие, комплексное насилие, классификация, форма, правовые реформы.

Abstract. This article examines domestic (family) violence as a pressing social issue and provides a scientific and theoretical analysis of its forms and classification. It explores the

practical application of different forms of violence, their impact on women and children, and the specific features of complex (systemic) violence. Based on scientific literature and empirical research, the classification of violence has been refined with consideration of the concepts of “form” and “type.”

Keywords: domestic (family) violence, physical violence, psychological violence, sexual violence, economic violence, complex violence, classification, form, legal reforms.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Оилавий (маиший) зўравонлик глобал ва миллий миқёсдаги долзарб масала бўлиб, жиддий эътибор талаб қиладиган ҳуқуқбузарликларнинг бир тури ҳисобланади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва БМТнинг маълумотларига кўра, дунёдаги ҳар учинчи аёлга ҳаёти давомида ўз умр йўлдоши томонидан жисмоний тазйиқ ўтказилади. Турмуш қурган аёлларнинг 30 фоизи ҳамроҳи томонидан зўравонлик ҳолатларига дуч келганлари ҳақида маълум қилади. Аёллар ўлимининг 38 фоизи уларнинг турмуш ўртоғи томонидан амалга оширилади ва зўравонликка дуч келган аёлларнинг 42 фоизигина муаммо ҳақида очиқ сўзлайди. [1]

Ўзбекистонда эса 2023 йилда оилавий зўравонлик билан боғлиқ 40.055 та ҳолат аниқланган бўлиб, 2024 йилда бу кўрсаткич 54.757 тага ортган. Таҳлилларга кўра, зўравонлик шакллари орасида руҳий зўравонлик (30.920 та) энг кўп қайд этилган. [2]

Бу муаммо нафақат инсон ҳуқуқларининг бузилиши, балки жамиятнинг ижтимоий ва иқтисодий ривожланишига ҳам ўзининг салбий

таъсирини ўтказди. Шу билан бирга, оиладаги зўравонлик болаларнинг руҳий ва жисмоний ривожланишига жиддий таъсир кўрсатади, келажакда уларнинг ўзи зўравон ёки унинг қурбони бўлиш эҳтимолини оширади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев “Оилаларда носоғлом муносабатлар, қайнона-келин, эр-хотин ўртасидаги жанжаллар, хотин-қизларимиз орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари борлиги шахсан мени қаттиқ изтиробга солмоқда” [3] деб таъкидлаган эди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Мамлакатимизда қисқа фурсат ичида оилавий (маиший) зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш, хотин-қизлар ва болаларни турли тазйиқ ва зўравонликлардан ҳимоя қилиш, бу борада қонунчиликни мустаҳкамлаш, зўравон шахсларга нисбатан жавобгарликни таъминлаш ва уни кучайтириш борасида қатор ишлар амалга оширилди. Кўплаб қонун ва қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди, халқаро ташкилотлар билан бирга кўплаб конференция ва тадбирлар, тарғибот кампаниялари ташкил этилди.

Бироқ, ҳуқуқни қўллаш амалиёти таҳлиллари ҳамда илмий-амалий тадқиқотлар натижалари зўравонликка қарши қонунларнинг ижросини кучайтириш, суд ва ҳуқуқ-тартибот органларининг малакасини ошириш, оилавий зўравонликнинг зарарли оқибатлари ҳақидаги тарғибот кампанияларини кенгайтириш, психологик ва юридик ёрдам хизматларини ривожлантириш, аёлларнинг иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлаш ва энг асосийси, ушбу масалага оид илмий-тадқиқот ишларини кўпайтиришни тақозо этмоқда.

Айрим олимлар жисмоний зўравонлик, руҳий зўравонлик, жинсий зўравонлик, иқтисодий зўравонликларни оилавий (маиший) зўравонликларнинг шакллари сифатида эътироф этади. Оилавий

(маиший) зўравонликларнинг ушбу шакллари бошқа илмий манбаларда [4] турлари [5] сифатида ҳам илгари сурилади. [6] Қонун ва қонуности ҳужжатларда кўпинча бу атамалар синоним сифатида ишлатилади, лекин, “шакл” тушунчаси кўпроқ зўравонлик ифодаланадиган усулларни (қандай амалга оширилади), “тур” эса мазмундаги фарқларни (мазмунига қараб тасниф) англатади.

Социологик ва криминологик тадқиқотларда (масалан, М.А. Бучакова, Е.В. Кошелев, Л.М.Алтынбаева, А.А.Гайдуков каби муаллифлар) [7], БМТнинг Аёлларга нисбатан камситишларга барҳам бериш қўмитасининг (CEDAW) аёлларга нисбатан зўравонликлар бўйича 19-тавсиясида [8] ҳамда Европа Кенгашининг (Истанбул Конвенцияси, 2021-й.) “Аёлларга нисбатан зўравонлик ва оилавий зўравонликка қарши курашиш” тўғрисидаги Конвенциясида [9] ҳам айнан “shapes/forms of violence” деб, яъни зўравонлик шакллари сифатида таснифланган.

Шу сабабли, жисмоний, руҳий, жинсий, иқтисодий зўравонликлар – оилавий зўравонликнинг шакллари ҳисобланади. Уларни “турлари” деб ҳам аташ мумкин, аммо расмий ва илмий адабиётларда “шакллари” деган атама бизнингча афзалроқ ва тўғрироқ ҳисобланади.

Амалдаги қонунчиликда хотин-қизлар ва болаларга нисбатан зўравонлик шакллари сифатида “оилавий (маиший) жисмоний зўравонлик”, “оилавий (маиший) руҳий зўравонлик”, “оиладаги жинсий зўравонлик” “оилавий (маиший) иқтисодий зўравонлик”, “шаҳвоний шилқимлик”, “ҳақоратомуз шилқимлик”, “таъқиб этиши”, “ғамхўрлик кўрсатмаслик”, “болаларни эксплуатация қилиш”, “таъқиб этиши (буллинг)” каби тушунчаларга ҳуқуқий изоҳлар берилган.

Болаларга нисбатан зўравонлик ва унинг шакллари алоҳида қайд этилганлигини инобатга олиб, оилавий (маиший) зўравонлик шакллари куйидаги 2 та гуруҳга ажратиш мумкин:

1) хотин-қизларга нисбатан зўравонлик шакллари;

2) болаларга нисбатан зўравонлик шакллари.

Аёллар ва болаларга нисбатан содир этиладиган зўравонликлар ва уларнинг шакллари ўзаро фарқланади. Масалан, аёлларга нисбатан *жисмоний зўравонлик* кўпинча турмуш ўртоғи (собик) томонидан асосан калтаклаш ва уриш шаклида, болаларга нисбатан эса ота-оналар ёки васийлар томонидан тан жароҳати етказиш, жазолаш шаклида намоён бўлади. *Руҳий зўравонлик* эса аёлларга нисбатан кўпинча уларнинг кадр-қимматини камситиш, репродуктив ҳуқуқларини чеклаш, таҳдид қилиш шаклида, болаларга нисбатан эса ҳақорат қилиш, буллинг, ажратиб қўйиш, ғамхўрлик қилмаслик шаклида намоён бўлади.

Жинсий зўравонлик аёлларга нисбатан кўпинча розилигисиз жинсий алоқа қилиш, шахвоний шилқимлик қилиш шаклида, болаларга нисбатан эса жинсий эксплуатация, уятсиз ҳаракатлар, фоҳишалikka жалб қилиш шаклида намоён бўлади. *Иқтисодий зўравонлик* аёлларга нисбатан кўпинча пулларини назорат қилиш, ишлашига тўсқинлик қилиш ёки бунга мажбурлаш шаклида, болаларга нисбатан эса асосий эҳтиёжларини қондирмаслик, меҳнатга мажбурлаш шаклида намоён бўлади.

Таъқиб этиш аёлларга нисбатан кўпинча онлайн кузатиш, рашк қилиш, шахсий чегараларини бузиш шаклида, болаларга нисбатан эса интернетда таъқиб қилиш, кибербуллинг, ижтимоий чекловлар шаклида намоён бўлади. Аёллар ва болаларга нисбатан оилавий зўравонликнинг шакллари – жисмоний, жинсий, иқтисодий, руҳий, таъқиб қилиш, шахвоний ва ҳақоратомуз шилқимлик, эксплуатация ва ғамхўрлик кўрсатмаслик – турли кўринишларда содир бўлади ва уларнинг барчаси қурбонларнинг жисмоний, руҳий ва ижтимоий саломатлигига жиддий зарар етказади. Мавжуд бу усуллар айрим маданий унсурлар, иқтисодий муаммолар ва

қонунчиликдаги бўшлиқлар туфайли мураккаблашади.

Қонун ва қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда оилавий (маиший) зўравонликка берилган тушунчалар ва уларнинг мазмунига, ҳуқуқни қўллаш амалиётида учраётган зўравонлик шакллари, илмий ва ҳуқуқий манбалар таҳлиллари асосида зўравонлик шакллари қуйидагича таснифлаш мумкин:

1. Жисмоний таъсир кўрсатиш ва зарар етказиш: шахсга нисбатан қасддан жисмоний куч ишлатиш, унинг соғлиғига шикаст етказиш ёки ҳаётига хавф туғдириш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари: шапалоқлаб ёки муштлаб уриш, чимчилаш;

узоқ вақт тик туришга мажбур қилиш, қўлига оғир нарсаларни кўтаргизиб қўйиш, оёғи билан тепиш ёки бошқача тарзда танага зарб бериш;

турткилаш ёки бошқача тарзда ушлаб туриш;

ашёлар билан уриш (масалан, таёк, идиш) ёки унга қарата отиш;

итариб юбориш, туртиш, бўғиш, қисиш; пичоқ, темир ёки қурол билан қўрқитиш; сигарет ёки иссиқ нарса билан қуйдириш иссиқ ёки совуқ сув билан жисмоний азоблаш;

боғлаб қўйиш, боғлаб судраш, сочидан тортиб судраш;

хавф остида қолдириш, ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли ҳолатда бўлган хотин-қизлар ва болаларга ёрдам кўрсатмаслик ва бошқ.

Ўзбекистонда жисмоний зўравонлик кўпинча оилавий низолар натижасида содир бўлади. Тадқиқотларга кўра, аёллар ва болалар жисмоний зўравонликнинг асосий қурбонлари бўлиб, бу кўпинча “оилавий тарбия” ёки “обрўни сақлаш” билан оқланади. [10]

2. Руҳий (психологик) таъсир ўтказиш ва мажбурлаш: шахснинг руҳиятига салбий таъсир кўрсатиш, уни қўрқув, стресс ёки ўзига нисбатан ишончсизлик ҳиссини кучайтиришга, ихтиёрига зид хатти-ҳаракатларни қилишга мажбурлаш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари:
бақириш, ҳақорат қилиш, шаъни ва қадр-қимматини камситиш;

тахдид қилиш, таҳқирлаш, айбдорлик ҳиссини оширишга уриниш;

дўстлар ва қариндошлар билан алоқа қилишга йўл қўймаслик ёки уларни чеклаш;

ҳаракатларини доимо кузатиш, пулини назорат қилиш;

жисмоний зарар етказиш ёки болаларни олиб кетиш билан қўрқитиш;

шахсий буюмларини бузиш ёки шикаст етказиш;

пул, озиқ-овқат ёки шифокор хизматидан маҳрум қилиш;

доимий танқид қилиш ва камситиш, хатларини ўқиш, телефонини текшириш, хонага қамаб қўйиш, ухлашга йўл қўймаслик;

болани бошқалар билан танқидий солиштириш;

хавфли ҳайвон ёки транспорт воситаси билан қўрқитиш;

зўравонликдан жабрланувчида ўз хавфсизлиги учун хавотир уйғотишга қаратилган ҳаракатлар ёки ҳаракатсизлик қилиш;

ўзини ҳимоя қила олмасликка олиб келадиган ҳар қандай ҳаракатлар ёки ҳаракатсизлик;

руҳий ҳолатига зарар етказадиган бошқа ҳаракатлар (ҳаракатсизлик)ни қилиш.

Руҳий зўравонлик Ўзбекистонда кенг тарқалган, лекин кўпинча оиладаги “нормал” муносабат сифатида қабул қилинади. Аёлларда депрессия ва стресс, болаларда эса хавотир ва ўзига ишончсизлик каби оқибатлар кузатилади. [11]

3. *Жинсий таъсир этиш ва тажовуз қилиш:* шахснинг жинсий эркинлигига тажовуз қилиш, унга нисбатан шахвоний хатти-ҳаракатлар содир этиш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари:
жинсий алоқага мажбурлаш (номусга тегиш), шахвоний шилқимлик қилиш;

жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондириш;

ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан

жинсий алоқа қилиш;

вояга етмаган шахсни порнографик хусусиятга эга ҳаракатлар ижроқилиш сифатида жалб этиш, жинсий тажовуз қилиш;

вояга етмаган шахсни жалб этган ҳолда қўшмачилик қилиш, фоҳишахона ташкил этиш, уятсиз-бузуқ ҳаракатлар содир этиш;

алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш орқали ёхуд боланинг ожизлигидан фойдаланиб шахвоний хусусиятга эга ҳаракатларни содир этиш;

хоҳишига зид равишда жинсий аъзоларига тегиниш (болаларга нисбатан);

учинчи шахс билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаш;

жинсий мазмундаги фильмлар намойиш қилиб бериш ёки уларда иштирок эттириш (болаларга нисбатан);

жинсий мазмундаги суҳбатлар куриш (болаларга нисбатан).

Жинсий зўравонлик Ўзбекистонда айрим объектив омиллар туфайли кам ёритилади. Бироқ, киберзўравонлик (интим суратлар тарқатиш) сўнгги йилларда муаммо сифатида кўтарилмоқда. [12] Болаларга нисбатан жинсий зўравонлик кўпинча оила ичида яширин бўлиб, “маҳалла еттилиги” тизими орқали аниқланиши мумкин. [13]

4. *Иқтисодий таъсир этиш ва чеклов:* шахснинг молиявий мустақиллигини чеклаш, уни иқтисодий жиҳатдан қарам қилиш ёки унинг моддий қимматликларидан мажбуран фойдаланиш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари:
пулини олиб қўйиш ёки пул бермаслик, ҳаражатларни тақиқлаш;

молиявий қарор қабул қилишини чеклаш, ўқишга тўсқинлик қилиш;

ишлашга рухсат бермаслик ёки тўсқинлик қилиш;

мол-мулкига ва шахсий ашёларига қасддан шикаст етказиш ёки бузиш;

оила мулкани (уй, ер) рухсатсиз сотиш, буюмларини сотишни тақиқлаш;

нормал яшаш ва камол топиш учун озиқ-овқат, уй-жой ҳамда бошқа зарур шарт-шароитлар билан таъминланишга оид ҳар қандай ҳуқуқларини чеклаш ёки тўсқинлик

қилиш.

Иқтисодий зўравонлик Ўзбекистонда аёлларнинг меҳнат бозоридаги фаоллигини чеклаш ва уларни иқтисодий қарам қилиш орқали кўп кузатилади. Патриархал тузум ва иқтисодий етишмовчилик бу муаммони кучайтиради. [14]

5. *Таъқиб қилиш*: жабрланувчининг хоҳиш-иродасига қарши, унинг икки ёки ундан ортиқ марта қаршилиқ кўрсатганлигига ёхуд огоҳлантирганлигига қарамай доимий кузатиш, жабрланувчида нормал ҳаёт кечириши ва ўз хавфсизлиги учун хавотирлик кўзғатадиган тарздаги бошқа ножўя хатти-ҳаракатларни содир этиш шаклида намоён бўлади.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари: тинимсиз телефон орқали кўнғирок қилиш;

тинимсиз ижтимоий тармоқларда хабар юбориш, изоҳ қолдириш;

иш жойига ёки уйига рухсатсиз бориш, ажримдан кейин таъқиб қилиш;

кўчада ёки жамоат жойларида кузатиш туриш;

дўстлари ёки оила аъзолари орқали босим ўтказиш;

хатлар юбориш, исталмаган совғалар юбориш;

лақаб қўйиш ва ушбу лақаб билан чақириш;

ҳар қандай мулоқотни чеклаб қўйиш (бойкот қилиш);

мол-мулкни олиб қўйиш ва (ёки) мол-мулкига зарар етказиш;

ўзига хос жисмоний, психологик ёки интеллектуал хусусиятларини оммавий муҳокама қилиш;

муттасил руҳий ва (ёки) жисмоний тажовузкор таъсир кўрсатиш.

Таъқиб этиш Ўзбекистонда кўпинча киберзўравонлик шаклида (ижтимоий тармоқлар орқали таҳдид) кўринади. Бу муаммо аёлларнинг хавфсизлигига жиддий таҳдид солади, лекин қонунчиликда аниқ таърифланмаган. [15]

6. *Шаҳвоний ва ҳақоратомуз шилқимлик*: шахснинг шаъни ва кадр-қимматини камситиш, унга нисбатан ахлоққа зид бўлган хатти-ҳаракатлар ёки

муомала қилиш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари: шаҳвоний тусдаги имо-ишоралар қилиш, тусдаги ҳар қандай тегиниш, ушлаш, масҳара қилиш, суратга олиш.

шаҳснинг обрў-эътибори, иззат-шаънини ҳақоратлаш, камситиш ҳамда уларнинг тинчлигини бузишга қаратилган ҳақоратомуз тегажўглик қилиш, ҳақоратли сўзларни айтиш, камситиш;

инсон кадр-қимматини ҳақоратловчи суҳбатга зўрлаб тортиш;

шилқимлик қилиш ва шу мақсадда қўлини силтаб тортиш ёки куч билан қўлидан ушлаш, бош кийимини юлқиб олиш, сигарет тутунини унинг юзига пуфлаш.

7. *Ғамхўрлик кўрсатмаслик*: шахснинг асосий эҳтиёжларини (жисмоний, руҳий, ижтимоий) қасддан қондирмаслик, унга керакли ёрдамларни бермаслик ва қўллаб-қувватламаслик. Боланинг тўлақонли ривожланиши, унинг жисмоний ва руҳий саломатлиги учун озиқ-овқат, уй-жой ҳамда бошқа зарур шарт-шароитлар билан таъминланиши, хавфсизлик, таълим олиш, катта ёшдагиларнинг ғамхўрлиги, ижтимоий алоқалар ўрнатиш, ҳаётий кўникмалари ривожланиши ва ўз имкониятларини амалга ошириши учун шарт-шароитлар яратилишини қамраб оладиган ҳаётий муҳим эҳтиёжлар мажмуи боланинг асосий эҳтиёжлари деб эътироф этилади.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари: озиқ-овқат бермаслик, кийим-кечак билан таъминламаслик;

уй-жой шароитларини яратмаслик, мактабга юбормаслик;

шифокор хизматида маҳрум қилиш (эмлаш, даволаш);

ҳиссий эътиборсизлик, муаммоларини тингламаслик;

хавфли жойда ёки назоратсиз қолдириш, суҳбатдан четлатиш;

тиббий ёрдам олишига тўсқинлик қилиш ёки чеклаш (айниқса, ҳомиладорликда);

етарли шароитга эга бўлмаган ёки совуқ уйда яшашга мажбурлаш;

Ўзбекистонда ғамхўрлик кўрсатмаслик

кўпинча иқтисодий муаммолар (камбағаллик) ва ота-оналарнинг билимсизлиги билан боғлиқ. Болаларда таълим ва соғлиқ муаммолари, аёлларда эса ижтимоий чекловлар кўп кузатилади. [16]

8. *Эксплуатация қилиш*: шахснинг меҳнати, ресурслари ёки имкониятларидан уларнинг ихтиёрига зид равишда фойдаланиш, уларни моддий манфаат ёки бошқа ғаразли мақсадларда мажбурий меҳнатга жалб қилиш ёки ишлатиш.

Амалда қўллаш усуллари ва воситалари: уй ишларида ортикча меҳнатга мажбур қилиш;

ҳар қандай шаклдаги меҳнатга мажбурлаш орқали ундан фойдаланиш;

тиланчилик йўли билан пул топишга мажбур қилиш;

фоҳишалик ёки шу каби фильмларда иштирок этишга мажбур қилиш;

эрта никоҳ қуриш ёки эр-хотин бўлиб яшашга мажбур қилиш;

муайян диний таълимга мажбур қилиш.

Ўзбекистонда эксплуатация кўпинча иқтисодий етишмовчилик ва таълимдаги муаммолар билан боғлиқ. Аёллар ва болалар одатда оиладаги иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш учун

эксплуатация қилиниши мумкин. [17] Аслида бу каби зўравонлик шакллари хуқуқни қўллаш амалиёти таҳлиллари асосида яна давом эттириш мумкин.

Фуқаролардаги “уят” ҳисси, “оиланинг обрўси” ва “оилавий сир” деган тушунчалар зўравонлик ҳақида хабар беришга тўсқинлик қилади. [18] Оқибатда аёллар ва болалар кўпинча зўравонликка чидашга ва бунга кўникишга мажбур бўлади, чунки бу менталитетда “оилани сақлаб қолиш” деб қаралади. Шу билан бирга, аёлларнинг иқтисодий ва ижтимоий эркинлигини чеклаш, уларни эркакларга тобе қилиш зўравонликнинг кўплаб шакллари (иқтисодий, руҳий, таъкиб) кучайтиради. [19]

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Ўйлаймизки, ушбу тасниф оилавий (маиший) зўравонликнинг турли шакллари аниқ ва тизимли равишда аниқлаш, тушуниш ва уларга қарши курашишга, зўравонлик шакллари хусусиятларини билиш орқали уларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни режалаштириш ва амалга оширишга хизмат қилади.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТРАТУРА / REFERENCES):

1. Ахмедов О.Т., Хатамов Ф.Ф., Боймирозев С.Т. ва бошқ. *Дарслик: Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизлар билан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш фаолияти*. – Тошкент, 2023. https://ipkmvd.uz/media/pdf/kitoblar/8-darslik_Taziyq_va_zoravonlikdan.pdf (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
2. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ҳисоботи.
3. Мирзиёев Ш.М. Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, қатъият билан ҳаракат қилайлик // *Халқ сўзи*. – Тошкент, 2017 йил 16 июнь. <https://www.xs.uz> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
4. Шомуротова Н.Н. Оилавий зўравонликнинг ижтимоий-психологик хатарлари. – Б. 224–227. <https://api.moiti.uz/media/book/> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
5. Зўравонлик турлари. <https://gendermadad.uz/uz/document/2469>; <https://nemolchi.uz/uz/z-ravonlik-turlari> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
6. Муродов А.Ш. *Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг кримнологик тавсифи ва олдини олишни такомиллаштириш*. Диссертация. – Б. 21.

7. Бучакова М.А., Кошелев Е.В., Алтынбаева Л.М., Гайдуков А.А. *Domestic violence: legal aspect of the problem*. <https://www.shsconferences.org/articles> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
8. CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against Women. <https://www.globalhealthrights.org/instrument/cedaw-general-recommendation-no-19-violence-against-women/> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
9. *Action against violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
10. Рустамова Н.Р. Оилавий зўравонликнинг аёллар ва болаларга таъсири: Ўзбекистондаги ижтимоий-психологик оқибатлар // *Journal of Social and Psychological Research*, 4(1), 56–63. – Ziyonet.uz (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.04.2025 йил).
11. Абдуллаева М.М. Оилавий муносабатлардаги психологик зўравонликнинг аёллар саломатлигига таъсири // *Psychology and Social Sciences Journal*, 2(1), 45–52. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
12. Йўлдошев С.А. Психологик зўравонлик ва кибербуллинг // *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 1(2), 62–66. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
13. Саидова Г.Х. Оилавий зўравонликнинг профилактикаси: маҳалла тизими ва ижтимоий хизматлар // *Community and Social Development Journal*, 3(4), 67–74. – Ziyonet.uz (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
14. Хабибуллаев Ш.З. Оилавий зўравонликнинг ижтимоий-иқтисодий омиллари // *Uzbek Journal of Social Sciences*, 3(2), 78–85. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 04.05.2025 йил).
15. Ахмедова З.М. Оилавий зўравонликнинг қонуний жиҳатлари: Ўзбекистондаги муаммолар ва ечимлар // *Legal Studies and Practice*, 6(1), 22–29. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
16. Мирзаева Д.Ш. Ўзбекистонда оилавий зўравонлик ва ғамхўрлик кўрсатмаслигининг ижтимоий оқибатлари // *Journal of Family and Community Studies*, 2(3), 34–41. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
17. Хабибуллаев Ш.З. Оилавий зўравонликнинг ижтимоий-иқтисодий омиллари // *Uzbek Journal of Social Sciences*, 3(2), 78–85. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
18. Рустамова Н.Р. Оилавий зўравонликнинг аёллар ва болаларга таъсири: Ўзбекистондаги ижтимоий-психологик оқибатлар // *Journal of Social and Psychological Research*, 4(1), 56–63. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).
19. Турсунов А.Х. Ўзбекистонда гендер тенглик ва оилавий зўравонлик: ижтимоий-иқтисодий омиллар таҳлили // *Gender and Social Studies*, 5(2), 12–19. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 01.05.2025 йил).